

Памяць

«БЕЛАРУСЫ — САМЫ АНТЫНАЦЫСЦКІ НАРОД...»

Здаецца, ужо прайшло шмат часу пасля завяршэння Вялікай Айчыннай вайны, але жывуць успаміны, якія не дазваляюць прапускар памятных даты. Чаму пра падзеі, якія адбываліся больш за паўстагоддзя таму, трэба гаварыць і сёння? І шукаць тое, што пакуль не прамоўлена, у архівах, сярод стосаў папер і фотаздымкаў...

На базе Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь у межах праграмы XXVI Мінскай міжнароднай кніжнай выстаўкі-кірмашу ўдзельнікі круглага стала, прысвечанага 75-годдзю вызвалення Беларусі ад нацысцкіх захопнікаў, абмеркавалі актуальныя пытанні захавання памяці і гістарычнай праўды народа аб гісторыі Вялікай Айчыннай вайны. Гаворка ішла ў тым ліку пра неабходнасць новых выданняў па гэтай тэме.

Аляксандр КАВАЛЕНЯ, акадэмік-сакратар АДДЗЯЛЕННЯ ГУМАНІТАРНЫХ НАУК І МАСТАЦТВАЎ НАЦЫЯНАЛЬНАЙ АКАДЭМІІ НАУК БЕЛАРУСІ, член-карэспандэнт НАН Беларусі, доктар гістарычных навук, прафесар:

— Сёння мы адчуваем, што павінны займацца навукова-папулярнай літаратурай — час патрабуе. Існуе шмат людзей і арганізацый, якія імкнучца размыць нацыянальную памяць беларусаў. Наша асноўная задача — выхоўваць праз гістарычную памяць маладое пакаленне. Лозунгамі не выхоўваюць — выхоўваюць сур'ёзным удзелам і прыкладам. Трэба падумаць, як зацікавіць чытача, якім чынам падаць той ці іншы матэрыял, каб гэта чапляла душу. Гаворачы пра падзеі Вялікай Айчыннай вайны, мы не павінны забываць людзей, на чый плячах стваралася сапраўдная героіка народа. Нам трэба помніць пра гэтую повязь пакаленняў і эпох.

Ігар МАРЗАЛЮК, старшыня камісіі Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь па адукацыі, культуры і навуцы, член-карэспандэнт Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, доктар гістарычных навук, прафесар:

— Беларускі народ — гэта адзіны народ ва Усходне-Цэнтральнай Еўропе, для якога слова «вайна» — падзеі 1941—1945 гадоў — на ўзроўні геннай памяці. Ва ўсіх цывілізаваных краінах ёсць гістарычная палітыка і ёсць абсалютна акрэсленыя месцы гістарычнай памяці, якія з'яўляюцца знакавымі з'явамі. Скажу пра заканадаўства Федэратыўнай Рэспублікі Германія, дзе пытанні гістарычнай памяці вельмі жорстка кантралююцца — і фальсіфікацыі, хлусня не абвешчаюцца свабодой слова, асабліва што звязана з адмаўленнем фактаў злачынстваў і выкарыстаннем нацысцкай сімволікі. Я з задавальненнем пераклаў бы на беларускую і рускую мовы закон ФРГ і ўзаконіў бы тут. Ёсць рэчы, якія ў прыстойным грамадстве рабіць нельга. Ніякай палітычнай мэтазгоднасцю і высокімі ідэямі злачынствы супраць чалавечтва не апраўдваюцца.

За што ваявалі беларусы? Сёння вельмі папулярная наскрозь ілжывая ідэя, якая сцвярджае, што нашы продкі сталі ахвярамі паміж молатам і кавадлам, і нібыта нічога не разумелі. Нядаўна прачытаў, што «на першай фазе вайны 98% беларусаў падтрымлівалі немцаў і толькі 2% змагаліся за сталінскі рэжым». Але чым была вайна з самага пачатку? Гэта чарговы разрыў адзінай тэрыторыі, гэта акупацыя розных частак па-рознаму, гэта пацыфікацыйныя дзеянні на Палессі з боку ўкраінскіх нацыяналістаў, не толькі супраць палякаў, гэта этнічныя зачысты Віцебшчыны, якія праводзіліся латышскімі паліцэйскімі батальёнамі (пра што



публікаваліся звесткі не ў адным зборніку). Пра такія рэчы нельга забываць. Але не для таго, каб памнажаць нянавісць і злombo. Гэта найпрост праўдзівае адлюстраванне падзей, каб было зразумела, чаму пятнаццацігадовыя хлопцы бралі ў рукі зброю. Вельмі часта кажуць, што не было нікага беларускага партызанскага руху, не было беларускай суб'ектнасці ў гэтым. Некаторыя сцвярджаюць, што змаганне было за нейкія сусветныя ідэалы і савецкую радзіму. Так, але вобраз Беларусі як рэспублікі быў суб'ектаваны. Некаторыя ўвогуле лічаць, што ўсе партызаны былі бандытамі. Безумоўна, былі крымінальнікі са зброяй у руках, якія рабавалі ўсіх. Але ж калі гэта выстаўляецца ў найлепшых традыцыях гебельсаўскай прапаганды — гэта абраз і знявага тых людзей, якія сапраўды змагаліся з ворагам. Гэта плявок у твар Янку Брылю, Алесю Адамовічу, Васілю Быкаву. Цікавы момант, на які звычайна не звяртаюць увагу: беларусы — самы антынацысцкі народ Усходне-Цэнтральнай Еўропы. Колькасць калабарацыяністаў, здраднікаў і тых, хто супрацьстаяў з нацыстамі, у нас найменшая з усіх астатніх еўрапейскіх краін. Калі гісторык, ці

публіцыст, ці журналіст памнажае эскалацыю нянавісці, то ён нясе адказнасць у разы большую. Для таго, каб хтосьці пайшоў забіваць, патрэбна стварыць вобраз ворага.

Аляксей ЛІТВІН, загадчык аддзела ваеннай гісторыі Беларусі Інстытута гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, доктар гістарычных навук, прафесар:

— Трэба ведаць праўду пра кожную падзею ў дэталю. Нельга прапаведаваць глыбокія філасофскія ідэі, калі мы — гісторыкі — не разабраліся ў фактах. Бо наша задача — знайсці праўду. Нас паважоць толькі тады, калі можам прадставіць нейкую фактуру і версіі, якіх можа быць колькі заўгодна. Напрыклад, мы кажам: «Беларусь-партызанка», а што за гэтым? Чаму ў нас партызанская барацьба была законная? Савецкі Саюз не склаў зброю, як некаторыя краіны. Усім, хто крытыкуе партызанскія дзеянні, раю пачытаць нямецкія дакументы.

Павінна быць некалькі ўзроўняў — глыбокае гістарычнае даследаванне, папулярныя гісторыі і ўсё гэта мае быць падтрыманна дзяржаўнай праграмай. У гэтай сувязі мне бачыцца вялікім крокам

перавыданне серыі кніг «Памяць», бо гэта будзе новы ўзровень.

Уладзімір АНДРЫЕВІЧ, дырэктар выдавецтва «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі»:

— З улікам сучасных тэхналогій, кліпавасці падачы інфармацыі, візуальнага ўспрымання работа выдавецтва павінна таксама мяняцца. У нашых планах — адметнае сучаснае выданне «Энцыклапедыі спаленых вёсак Беларусі». Магчымасці ёсць: мы маем досвед, і трэба спрабаваць, трэба рызыкаваць, трэба ісці наперад. Другі праект, што плануецца, — ілюстраваная энцыклапедыя «Партызаны Беларусі». Здавалася б — шмат напісана, паказана і расказана. Але побач з героікай існавала цэласнае жыццё партызанскага руху на тэрыторыі Беларусі. Можна было б звярнуцца да серыі «Памяць» — выдаць яе ў электронным варыянце. Таксама мяркуем выдаць кнігу пра канцлагер у Масюкоўшчыне.

У Беларусі не да канца ўсвадомілі ўрокі вайны, таму серыя «Беларусь. Трагедыя і праўда памяці» будзе працягвацца. Мы бяром на сябе функцыю «лакаматыва», будзем выдаваць кнігі на дзвюх ці трох мовах, каб беларускую пазіцыю ўспрынялі і за межамі нашай краіны.

...Насамрэч, чытацкі запыт ёсць, такія кнігі выклікаюць эмоцыі, асабліва ў моладзі, сцвярджаюць гісторыкі. Успомніць хоць бы кнігі «З верай у перамогу. Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне» ці «Боль і гнёў. Халакост і Супраціўленне ў Навагрудку», што прэзентавалі сёлета на выстаўцы. У розныя перыяды да апісання вайны падыходзілі па-рознаму. Новыя архівы могуць нарадзіць новыя погляды. Але беларускія вучоныя запэўніваюць: нават пры новых канцэпцыях не адкідаецца тое, што ўжо было напрацавана.

Яўгенія ШЫЦЬКА.

НАРОДНЫЯ САКРАТАРЫ, НАРКАМЫ, МІНІСТРЫ...

У год, калі ўрачыста адзначаецца 100-годдзе МЗС Беларусі, — варта ўспомніць тых, хто на працягу гэтага веку стаяў на прэрднім краі нашай знешняй палітыкі, абараняючы інтарэсы Беларусі. Гэта былі розныя па сацыяльным паходжанні, веравызнанні, веры, адукацыі, ідэалагічных поглядах людзі, але ўсіх іх аднала адно — любоў да Радзімы і свайго народа, сапраўдны патрыятызм. У залежнасці ад гістарычных абставін яны называліся народнымі сакратарамі, наркамамі, міністрамі, што не ўплывала на галоўную мэту іх дзейнасці — адстойванне інтарэсаў свайго Айчыны.

Нельга тут не згадаць Язэпа Варонку і Рамана Скірмунта — першых народных сакратароў замежных спраў і адначасова старшын Народнога Сакратарыята (урада) БНР, якія ў 1918 годзе рабілі першыя крокі па прызнанні права беларусаў на самавызначэнне. Іх пераемнік на гэтых пасадах Іван Серада ў больш познія часы працаваў у Інбелкульце БССР. Антон Луцкевіч, адзін са стваральнікаў беларускага нацыянальнага руху, быў ужо міністрам замежных спраў і прэм'ер-міністрам БНР. Яго наступнік на пасадзе Вацлаў Ластоўскі — вядомы дзеяч асветніцтва і беларускасці ўжо ў савецкай рэспубліцы. Нельга не згадаць і аднаго з апошніх міністраў замежных спраў (з 1921-га па 1925 год) і прэм'ер-міністраў БНР Аляксандра Цвікевіча, які правёў у кастрычніку 1925 года ў Берліне Беларускае нацыянальную палітычную канферэнцыю, якая

абвясціла, што адзіным цэнтрам адраджэння Беларусі з'яўляецца савецкі Мінск, а ўрад БНР і Рада Рэспублікі павінны скласці свае паўнамоцтвы. Вельмі важна адзначыць, што з усіх эмігранцкіх урадаў той пары толькі беларусы змаглі пераадолець пачуцці класвай варожасці і прадэманстраваць сапраўднае імкненне да нацыянальнай кансалідацыі і стварэння дзяржавы.

Першым народным камісарам Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі Беларусь (ССРБ) стаў Усевалад Фальскі (з 1 студзеня па 8 лютага 1919 года), вядомы артыст і тэатральны дзеяч. Калі ў лютым было прынята рашэнне аб стварэнні новага дзяржаўнага ўтварэння — Літоўска-Беларускай ССР, а Віцебская, Магілёўская і Смаленская губерні былі перададзены РСФСР, Фальскі заявіў рэзукі пратэст і падпісаў разам з сябрамі беларускага ўрада ліст на імя У. Леніна, Я. Святлоў і І. Сталіна з нязгодай на рашэнне ЦК РКП(б). За гэта быў у лютым 1919 года арыштаваны і да красавіка 1919 года прасядзеў у Мінску і Смаленску ў вязніцах. Пасля вяртання на Радзіму высланы ва Украіну, дзе працаваў дырэктарам тэатра.

Пасля вызвалення тэрыторыі Беларусі ад палякаў і аднаўлення БССР народным камісарам замежных спраў (з 1920-га па ліпень 1923 года) стаў старшыня СНК Аляксандр Чарвякоў. Таленавітага палітычнага і дзяржаўнага дзеяча і дыпламата, які рабіў усё магчымае па недапушчэнні прыняцця Рыжскага дагавора ад 18 сакавіка 1921 года ў рэдакцыі, непрыемнай для нашай краіны. Калі яго не ўключылі ў склад дэлегацыі

на перагаворах, ён паехаў туды фактычна інкогніта.

Пасля стварэння СССР НКЗС БССР быў ліквідаваны і яго функцыі перадаваліся адпаведнаму саюзнаму наркамату. Але цэнтр не мог ігнараваць многія міжнародныя аспекты жыцця нашай рэспублікі. З гэтай нагоды быў уведзены інстытут упаўнаважанага Народнога камісарыята замежных спраў СССР у БССР. Самым вядомым упаўнаважаным НКЗС СССР у БССР быў Аляксандр Ульянаў, у будучыні — саветнік пасольства БССР у Польшчы і Балгарыі. Менавіта ён адыграў вырашальную ролю ў самароспуску ўрада БНР на так званай Берлінскай канферэнцыі ў 1925 годзе.

Ва ўмовах завяршэння Вялікай Айчыннай вайны было прынята рашэнне аб аднаўленні Камісарыята замежных спраў БССР, які пачаў працаваць у толькі што вызваленым Гомелі. Больш за дваццаць гадоў функцыі народнага камісара замежных спраў БССР (з 30 сакавіка 1944-га па 15 сакавіка 1946 года) і міністра замежных спраў (з 15 сакавіка 1946-га па 14 мая 1966 года) бліскуча выконваў Кузьма Кісялёў. Ён назаўсёды ўвайшоў у гісторыю беларускай дыпламатыі, падпісаўшы разам з Ф. Шмыгавым, У. Перцавым, А. Жэбракам і Г. Байдаковым Статут ААН. Дзякуючы яго намаганням БССР аформіла сваё членства практычна ва ўсіх спецыялізаваных міжнародных арганізацыях (Арганізацыя Аб'яднаных Нацый па пытаннях навукі, культуры і асветы, Сусветная арганізацыя аховы здароўя, Міжнароднае агенцтва па атамнай энергетыцы і г. д.),

а таксама падпісала шэраг шматбаковых міжнародных дагавораў, пагадненняў, канвенцый, пратаколаў.

Яго намаганнямі па ператварэнні БССР у рэальна дзеючага суб'екта міжнароднага права, пашырэнні міжнароднага прэстыжу нашай краіны паспяхова працягваў Анатоль Гурыновіч, які кіраваў нашым ведамствам амаль чвэрць стагоддзя — з 1966-га па 1990 год. Заступіўшы на пасаду пасля яго, не мог з пачуццём удзячнасці не ацаніць той «падмурак» сяброўскіх кантактаў і сувязяў на міжнароднай арэне і асабліва ў ААН, якія ён пакінуў нам. І калі ў кастрычніку 1990 года ў наша прадстаўніцтва ў Нью-Ёрку на дыпламатычны ланч прыйшоў Генеральны сакратар ААН Перэс дэ Куэльяр, з якім Анатоль Гурыновіч асабіста сябраваў, стала зразумела, якой павагай і ён карыстаўся сярод дыпламатычнай эліты свету нават пасля завяршэння сваёй кар'еры.

Народныя сакратары, наркамы, міністры... Іх барацьба, жыццёвы шлях, унёсак у стварэнне Беларускай Дзяржавы — неацэнныя. Выхадцы з сялянскага асяроддзя і з замойнай шляхты, праваслаўныя і рыма-каталікі, уніты і іўдзеі, большавікі і эсэры, меншавікі і хадэкі. Іх аднае адно — любоў да Бацькаўшчыны, барацьба за найвялікшую каштоўнасць — яе Незалежнасць. Яны ішлі да яе рознымі шляхамі, абпіраючыся на розныя саюзнікі, але мэта ва ўсіх была адна.

Пётр КРАЎЧАНКА, міністр замежных спраў БССР і Рэспублікі Беларусь (1990—1994 гады).